

3.1. Ритм.

Ҳаётда ритм ҳар хил кўринишда кўп учрайди. Фасллар алмашуви ҳам ритм. Одамлар ҳаракати, ҳулки, юриш-туриши, бир-бири билан гаплашиши орқали бўлаётган воқеалар, вокзалда келаётган, кетаётган, ўтирган кишилар ҳаракатида ҳам хил ритмни кузатиш мумкин. Табиатда дарахтлар шакли ҳам маълум даражада ритмик кўринишдадир.

Рангтасвирдаги ритм тасвирнинг айрим элементлари такрорланиши кўринишида бўлади. Шунингдек, масштаблари нисбатида, ёруғлик ва ранглар жойлашувида, қўл ҳаракатларида кузатиш мумкин.

Ритм тузилиши картина текислигида ҳам, бўшлиқда шаклларнинг жойлашувида ҳам амалга оширилиб картина мазмуни билан боғлиқ ва ғояга бўйсундирилади. Ритм томошабиннинг диққатини муҳим элементларга қаратиб, тасвир равшанлигини, ифодалилигини кучайтиради.

Тасвирий санъатда ритм зарурий жиҳат ҳисобланади. У такрорланиб турувчи катта ёки кичик элементлар маълум масофада ва даврий такрорланиши билан характерлидир. Агар симметрияда элементлар мувозанати тинч, турғун ҳолат кўринишида бўлса, ритмда эса ҳаракат чексиз давом этиши мумкин. Санъатдаги ритм композициянинг асосий воситаларидан биридир. У бадиий ижоднинг асосларидан ҳисобланади.

Ритм-композицияда фақат ташкил этувчи, мужассамлаштирувчи бўлибгина қолмай, балки бадиий диднинг ҳам бошланишидир. У орқали бадиий асар шоирона, муסיқий қилиб яратилиши мумкин¹.

Ритм ҳар доим санъатнинг ҳамма турларида мавжуд. Қадимги Шарқ мамлакатлари тасвири композициясида ритм тасвир шакллариининг такрорланиши кўринишида бажарилиб келинган. Масалан, миниатюра

¹ Р.Худайберганов. «Рангшунослик ва композиция асослари». «Чўлпон» нашр.Тошкент. 2019.

композицияси тузилиши ритм асосида бажарилган. Шунингдек, ўсимлик шаклидан тузилган ислимий нақшлар ҳам ритм орқали ишланганлигини кўрамиз. (9 а - расм).

Рангтасвирда ритм тушунчаси икки ўлчамли картинада ишлатилиши кўп учрайди. Чизикли ритм бир йўналишдаги катта-кичик шаклларнинг терилиб жойлаштирувидадир. Динамик ритм пружина каби бир қисмида энергия ҳосил қилса, иккинчи қисмида бироз тинч ҳолатни намоён қилади. Леонардонинг “Сирли оқшом” фрескасида қиёфалар тузилишида метрик жойлашган. Бир қатор қўйилган учлик қоматлар тўрт гуруҳни ташкил қилади. Икки четдаги гуруҳлар ўртасида Христос қўлини ёйган, ҳайрон ҳолатда тасвирланган. Икки четдаги гуруҳлар оралари бироз очик, ўзларича ўйланган гуруҳлар композициясидир. Қиёфалар ритм асосида тўлқинланган. Картинада ритм мураккаблиги шундаки, у бир чизикда бўлиб қолмай, балки гуруҳлик тузилишида ҳамдир. (9 а - расм).

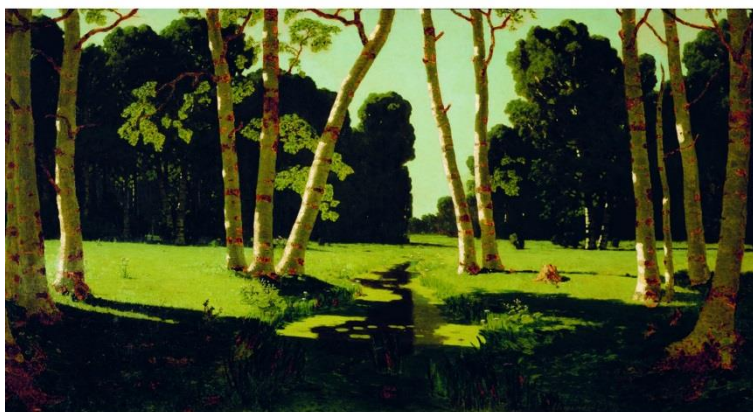

9 а - расм. “Сирли оқшом” деворий расмдаги қоматларда ритмлар.

Чизикли ритм кийимлар бурмаларида ҳам мавжуд. Уларнинг йўналиши ва тўлқинланиши кўринишида ҳосил бўлади. Бурмалар инсон ҳолати ҳаракитини кўрсатади. Ботичеллининг “Баҳор” картинасида вертикал йўналишдаги кийим бурмалари ҳам ритмик ҳолатдир. Уч аёл қоматидаги кийимлар қат-қат тахлари бутун картинани енгил эгаллаб олган. Буларга

контраст қилиб майда гул ва япроқ безаклар акс эттирилган. Чизиқлар ритми каторида картина текислигини қамраб олган ранг ритми ҳам мавжуд. Рассом мўйкалами ҳаракати, ранглар туси ритмни ҳосил қилади. (9 б-расм).

XIX аср рус санъатида картина юзасида ритмдан фойдаланиб асар яратганларини кўриш мумкин. К.П.Брюлловнинг «Помпейнинг сўнги куни» картинасида ёруғ ва қора доғларнинг такрорланишида, ритм ҳосил қилиб, асарни яхлит кўришга имкон яратади. А.И.Куинжининг манзаралари классик

9 б - расм. Куинжи. “Қайнзор” картинаси.

ритмга мисолдир. В.И.Суриковнинг «Бояр аёл Морозова». Рафаэльнинг «Афина мактаби» асарида биринчи пландан қоматлар ритм асосида узоқлашган сари кичрайиб боришида кучли динамик ҳаракат ҳосил

қилади. Бунга оқ ва қора доғлар, чап ва ўнг томондан такрорланиб бориши орқали эришилган.